

ve gümüş paraların ağırlıklarına göre değerlendirildiği ve itibarı kıymetlerine bakılmadığı da olmuştur. Eski Mezopotamya medeniyetlerinden beri altın ve gümüş satışında arpa tanesi ölçü birimi kabul edilmiştir. Hammurabi kanunlarında yapılan işler, kira veya alım satım işlerinde kaç arpa tanesi ağırlığı gümüş ödeneceği belirtilmektedir (Tosun – Yalvaç, s. 210-211). Eski Ahid’de alışverişlerde gümüş tartmaktan söz edilir (Yeremya, 32/9). Hz. Peygamber’in, satın aldığı elbise karşılığında ödediği dirhemlerin vezân tarafından tartılmasını istediği bilinmektedir (*Müşned*, IV, 352; Ebû Dâvûd, “Büyû”, 7). O dönemde çarşılarda sarraflar gibi dirhem ve dinarları tartan vezânların da bulunduğu ve yaptıkları iş karşılığında ücret aldıkları anlaşılmaktadır (bk. Abdülhay el-Kettânî, II, 171, 265-266). Sarraflar altın ve gümüşün saflık derecesini, hangi karşılığa teka-bül ettiğini iyi bilen ve bunları hassas terazilerde tartıp değişimini yapan, bunun için belirli bir ücret alan kimselerdi. Hadis ilminde mevzû olanla sahih olanı ayırmak amacıyla hadisin bu ilmin erbabına arzı altın ve gümüşün sarraflara arzına benzetilmiştir (İbn Ebû Hâtim, II, 21). Türkçe’de iyi insanın veya kıymetli bir şeyin değerini herkesin anlayamayacağını ifade etmek için söylenen, “Altının değerini sarraf bilir” sözü darbimesel olmuştur. Sarrafların çokça buldukları yerler para değişiminin veya bozdurulmasının gerektiği çarşı pazarlarla sık ziyaret edilen yerler veya gümrüklerdi. Farklı coğrafyalardan insanların toplandığı Kudüs’te sarrafların tezgâhlarını Mescid-i Aksâ’nın içine kadar soktukları anlaşılmaktadır. Yeni Ahid’de, Hz. İsa’nın Allah’ın mâbedine girdiği ve burada alışveriş yapanları dışarı attığı, sarrafların masalarını devirdiği ve paralarını döktüğü kaydedilmektedir (Matta, 21/12; Markos, 11/15; Yuhanna, 2/14, 15).

Sarraflık hakların korunması için dikkat gerektiren, hilesi, istismarı fazlaca olabilen bir meslektir. Bu sebeple bazı hadislerde mesleğini dürüst şekilde yapmayan sarraflar uyarılmış, âhirette Allah’a ihanetle suçlanacakları bildirilen birkaç meslek erbabı arasında yer alacakları (Deylemî, I, 256) ve ateşle cezalandırılacakları (Münzirî, III, 7) haber verilmiştir. Cevberî, *el-Muhtâr fi keşfi’l-esrâr* adlı eserinde sarrafların yaptıkları hilelere dair bir bölüm ayırmıştır. Meselâ yüzüğünde doğal mıkna-tis taşı bulunan ve onunla teraziye etkileyerek müşteri aleyhine oynayan bir sarraftan, muhtesip tarafından ayarlanıp mühürlenmiş ağırlıkların açılıp daha ağır veya

hafif hale getirilmesinden, civa kullanarak altının ayarının nasıl bozulduğundan söz eder (vr. 99^b-102^b). Ahmed b. Abdümelik el-Endelüsî de sarrafları meşrû olmayan yollardan sakındırmak amacıyla *el-Bâhir fi’l-ḥiyel ve’ş-ş’a’beze* adıyla bir kitap yazmıştır.

Resûl-i Ekrem Medine’ye geldiği sırada sarraflık ve kuyumculuk işleriyle daha çok yahudiler uğraşıyordu. Hz. Ömer halife olunca valilere mektup göndererek hristiyan ve yahudilerin kasaplık ve sarraflık yapmalarının yasaklanmasını istemiştir (Sahnûn, I, 542); bunun sebebi faizle iş görmelelerinden kaynaklanmaktaydı (Şâtîbî, II, 274). İslâm coğrafyasının büyük bölümünde faizli işlemlerden sakınmanın güçlüğü sebebiyle olmalı müslümanlar sarraflıktan uzak dururken genellikle gayri müslimler ve bilhassa yahudiler sarraflıkla uğraşmayı sürdürmüştür.

Kaynaklarda Abbâsiler döneminde yeni sikke darbı sırasında sarrafların da görev aldığı belirtilmektedir. 632’de (1234-35) Müstansır-Billâh bozuk altın dinarlar yerine yeni gümüş dirhemler darbettirdiğinde vezirle birlikte valiler, tâcirler ve sarraflar da hazır bulunmuştur (Süyûtî, s. 462; ayrıca bk. CEHBEZ).

Fıkıhta, kıymetli madenlerin ve paraların birbiriyle değişimi konusu geniş şekilde ele alındığı gibi sarrafların ellerindeki malların devamlı değişimi sebebiyle zekât için gereken, üzerinden bir yıl geçme şartının gerçekleşip gerçekleşmediği hususu da tartışma konusu olmuştur (bk. SARF; ZEKÂT).

BİBLİYOGRAFYA :

Müşned, IV, 352; Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 542; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, II, 21; Şîrûye b. Şehredâr ed-Deylemî, *el-Firdevs bi-me’sûri’l-ḥitâb* (nşr. Ebû Hâcer Saîd b. Besyûnî Zağlûl), Beyrut 1406/1986, I, 256; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXXV, 186; Münzirî, *et-Terğîb ve’t-terhîb* (nşr. İbrâhim Şemseddin), Beyrut 1917, III, 7; Cevberî, *el-Muhtâr fi keşfi’l-esrâr*, Süleymaniye Ktp., Karacelebîzâde, nr. 253, vr. 99^b-102^b; Ali b. Muhammed el-Huzâî, *Tahrîru’l-d-delâilâtî’s-sem’iyeye* (nşr. Ahmed M. Ebû Selâme), Kahire 1401/1980, s. 706-707; İbrâhim b. Mûsâ eş-Şâtîbî, *el-İ’tisâm*, Kahire 1332, II, 274; Kalkaşendî, *Şubḥu’l-a’sâ* (Şemseddin), V, 460; *Tecrid Tercemesi*, VI, 358; Süyûtî, *Târîhu’l-hulefâ* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1371/1952, s. 462; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1980, s. 371-372; Mebrure Tosun – Kadriye Yalvaç, *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, Ankara 1989, s. 210-211; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtübü’l-idârîyye* (Özel), II, 171, 265-267; Abdullah Saeed, “Sarrâf”, *El² Suppl.* (İng.), s. 710-711; Hasan el-Bâşâ, “eş-Şayrafe”, *el-Mevsû’atü’l-İslâmiyyetü’l-âmmeh*, Kahire 1422/2001, s. 897, 898.

Osmanlı Dönemi. Osmanlılar’da sarraflarla ilgili bilgilere XV. yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır. Değişik isimde ve ayar-da yerli ve yabancı pek çok paranın kullanılması bunlar arasında fiyat farkı oluşturmuş, bu da para alıp satmayı ve aralarındaki farktan yararlanmayı meslek haline getiren aracı bir grubu, sarrafları ortaya çıkarmıştır. Bunlar, daha ziyade Bizans’tan kalan Venedik ve Cenevizli tüccarların yerli azınlıklarla evlenmesi neticesinde oluşan ve Levanten diye adlandırılan zümre ile Rum, yahudi ve Ermeni gibi yerli tebaadan müteşekkildi. Sarraflar İstanbul’da ve taşrada ticaretin canlı olduğu şehirlerde faaliyet gösterirdi. İlk dönemlerde faaliyet alanları para ve değerli maden alım satımında yoğunlaşırken zamanla malî sistemin ayrılmaz bir parçası durumuna geldiler. Fâtih Sultan Mehmed döneminden XVIII. yüzyıla kadar Rum ve yahudilerin sarraflık mesleğinde ön planda olduğu görülmür. XVIII ve XIX. yüzyıllarda İstanbul’daki sarrafların hemen tamamı gayri müslimdi ve yaklaşık % 85’i Ermeni’ydi. Kahire gibi yerlerde ise bu esnaf arasında müslümanlara da rastlanabilmekteydi.

Sarraflar değişik paraları alıp satmanın yanında para nakli ve muhafazası, gayri menkul alım satımına aracılık etme, devlet adamlarının finans işlerini yürütme, onlara borç verme, çeşitli kişi ve kurumların (para vakıfları ve eytâm idareleri) paralarını işletme, 1760’lardan itibaren özellikle savaş yıllarında kısa vadeli borçlarla hazineyi finanse etme gibi fonksiyonları yerine getirirdi. Bunların dışında en önemli işlev alanlarından biri mukâtaaların emaneten işletilmesi ve iltizam uygulamasıydı. Bilhassa emaneten işletilen mukâtaalarda her bir mukâtaa için bir sarrafin tayin edilmesi zorunluydu. Sarraf tayini mukâtaa emininin teklifi, darphâne nâzırının onayı ve padişahın beratıyla olur, sarraf, hem mukâtaa eminine hem de özellikle maden mukâtaalarında görevli olan ustalara ihtiyaçları olan sermayeyi verir ve hasat mevsiminden sonra hesap görülürdü.

Sarrafların en etkili olduğu alan iltizam sistemiydi. Bu sistemde belli bir mukâtaanın vergilendirilmesi, bir ile üç yıl arasında değişebilen bir zaman dilimi için kâr ve zararı kendisine ait olmak üzere fiyatı müzayedeye ile belirlenen bir bedel karşılığında mültezime devredilir, mültezim bedelin bir kısmını peşin olarak hazineye yatırır. Bu peşinat ve geri kalan taksitler genelde sarraflar tarafından ödenirdi. 1695 yılından sonra mukâtaaların kaydıhayat şartıyla ihale edilmesi sarrafların iltizam sek-

töründeki etkinliklerini azaltmadı. Aksine, bu şekilde verilen mukâtaanın vergisi iltizama göre daha yüksek olup bu bedeller de sarraflarca hazineye ödenirdi. Mültezim ve mâlikâne sahibi bir sarrafı kefil göstermek zorundaydı. Öte yandan eğer mültezimin mâlikâne sahibine ödeyeceği peşinat da sarraf tarafından verilirdi. Böylece hem mâlikâne sahibine hem mültezime kefil olduklarından hazine her durumda taksit bedellerini sarraflardan alırdı. Bu açıdan bakıldığında sarrafların iltizam sisteminin en önemli unsurlarından biri olduğu söylenebilir. Ancak sarrafa yüksek faizle borçlanan mültezim bunu çok defa halka ödettiği için neticede halk zarar görürdü.

Padişahın, saray mensuplarının, vâlide sultanın, vezirlerin, önemli devlet adamlarının, hatta maden iş kolu ve silâhdar ocakları gibi bazı kurumların bir sarrafı mevcuttu. Sarraflar bunların şahsı veya resmi işleri için gereken nakit ihtiyaçlarını karşılar, alacaklarını takip eder, nakitlerini faizle çalıştırır, kısaca parayla alâkalı her türlü işleriyle ilgilenirdi. Sarraflardan alınan borçlara karşılık değerli eşyalar rehin olarak bırakılır, borçlar ödendiğinde rehinler kurtarılırdı.

Küçük sermayeli sarrafların faaliyet alanları para alım satımıyla ve kuyumculara değerli maden satışıyla sınırlıydı. Hazine sarrafları ise (kuyruklu sarraf) daha büyük sermayeye sahipti ve itibarları devlet tarafından tanınırdı. XIX. yüzyılda ayrıca İstanbul'un değişik yerlerinde para bozmakla görevli köşe sarrafları mevcuttu. Bunlar, kendilerine verilen izin tezkireleri karşılığında 100 kuruşa kadar olan kâime değerli tokuşu yapabiliyorlardı. Bu oranın üzerindeki para bozma işi hazineye ait bir sorumluluktuktu. 1854'te yapılan bir düzenlemeyle köşe sarraflarının sayısı yetmiş sekizden yirmiyeye indirildi.

Sermayesi olan herkes sarraflık yapamazdı; sarraflar padişah beratıyla ve gedik usulü çerçevesinde işlerini yürütürlerdi. Dolayısıyla XVII. yüzyılın sonlarından itibaren bir esnaf loncasına ve bir esnaf kehüdâsına, yiğitbaşya, ihtiyarlara, ustalara, kalfa ve çıraklara sahiptiler. 1714'te İstanbul'daki sarraf sayısı kırk olup gümüşçülerle birlikte bu rakam elliye çıkmaktaydı. 1740'ta İstanbul'da gedikli sarraf sayısı yetmiş iki idi. Ancak gedikli olmayıp sarraflık yapan kişiler de mevcuttu ve 1761'de bunların sayısı altmışa ulaşmıştı. Bu tarihte İstanbul'da gedikli ve gediksiz olmak

üzere toplam 137 sarraf vardı. Loncaya kayıtlı esnafın dışındakilerin sarraflık yapmaması için zaman zaman emirler çıkarılır, ölen sarrafların meslekleri genelde oğullarına intikal ederdi. Bunların iş yerleri, nakit ve değerli evraklarını muhafaza ettikleri han odaları daha ziyade Galata semtinde olduğundan Galata sarrafı ve XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Galata bankerleri diye anılmıştır.

Sarraflar, devletin maliyesini ve iltizam sistemini finanse ettikleri için askerî zümreden sayılır, yaptıkları faaliyetlerden normal piyasada belirlenen orandan (% 15) biraz daha yüksek bir faiz almalarına izin verilirdi. Savaş dönemlerinde cepheye ölenlerin vereselerinden alacaklarını tahsil edememeleri, devlete açmış oldukları kredilerin malî sıkıntılar yüzünden geri ödene-memesi gibi sebeplerle XVIII. yüzyılın son çeyreğinde bazı sarraflar iflâs etmiştir. Görevini kötüye kullanan sarraflar meslekten çıkarılma, sürgün, hapis, muhalefât zaptı ve hatta idama varan cezalara çarptırılırdı.

Hükümet, 1813'te eyalet ve sancak dahilindeki mukâtaaların vali ve sancak mutasarrıflarına ihale edilmesi yönünde bir karar aldı. Bu kapsama daha ziyade mâlikâne olarak idare edilen mukâtaalar gir-mekteydi. Vali ve sancak mutasarrıfı güvenilirdi bir sarrafı kefil göstermek zorundaydı. Mültezimlerin alacağı gelir payının taşra yöneticilerine aktarılmasını öngören bu karar sarrafların durumunda fazla bir değişiklik yapmadı. Ancak 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ardından iltizamın kaldırılması ve muhassıllık sisteminin kurulmasıyla birlikte sarraflar en önemli faaliyet alanı olan iltizamı kısa bir süre için de olsa kaybettiler. İltizama beraber sarrafların önceki taahhütlerinin de feshedilmesi halk arasında sarraflığın kaldırıldığı şeklinde yorumlandıysa da bunlar dükkânlarında yürüttükleri sarraflık hizmetini sürdürüyorlardı. Bununla birlikte sarraflar Bâbîli'ye başvurarak malî sıkıntılarının giderilmesini istediler. Hükümet, ödeme güçlüğü içinde bulunan veya alacaklarını tahsil edemeyen sarrafların sorunlarıyla ilgilenecek bir memur tayin etti. 1842'de muhassıllık sisteminin kaldırılıp iltizama geri dönülmesi sarrafları da eski durumuna kavuşturdu ve bazılarının durumu daha da iyileşti. Zira Meclis-i Vâlâ'nın girişimiyle, Tanzimat'ın uygulandığı yerlerin vergisini toplayıp merkeze polîçe etmek üzere muteber on üç sarraftan oluşan Anadolu ve Rumeli kumpanyaları teşkil edildi. Ma-

liye nâzırı söz konusu sarraflardan birer taahhütnâme aldı. Bu kumpanyalar 1852'de lağvedilinceye kadar vergi toplama faaliyetini yürüttüler.

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren finans piyasalarında meydana gelen gelişmelere bağlı olarak sarrafların önemi daha da arttı. 1840'ta kâğıt paranın çıkarılması, ekonominin parasallaşması, esham ve tahvil gibi itibarî ve spekülâtif değerlerin yoğun biçimde kullanılmaya başlanması sarraf ve bankerlere yeni kâr imkânları sundu. Bu değerler üzerinde yaptıkları spekülasyonlar, devletin dış borçlanma sürecine zaman zaman aracılık etmeleri, Avrupa finans çevrelerinden düşük faizle ve uzun vadeli aldıkları paraları devlete açtıkları kısa vadeli ve yüksek faizli avanslara dönüştürmeleri neticesinde büyük kâr sağladılar. Bu gelişmeler sonucunda İstanbul'da Baltazzi, Zarifi, Kamondo, Koronio, Mavrokordato, Mısırlıoğlu, Ralli, Rodoconachi ve Düzoğlu gibi banker ailelerinin oluşturduğu bir finans burjuvazisi ortaya çıktı. 1849'da Dersaadet Bankası ile başlayan ve daha sonra diğer bankaların kurulmasıyla devam eden süreçte banker aileleri önemli rol üstlendiler. Ancak sermaye hareketlerinin kısıtlı olduğu taşradaki sarraf ve tefeciler için durum biraz daha farklıydı. Bankaların ülkenin değişik yörelerinde şube açmaları, para ve kredi işlemlerini üstlenmeleri, taşradaki sarraf ve tefecilerin bankalara karşı düşmanca bir tutum takınmasına sebep oldu. İstanbul'daki büyük bankerler, devletin talebi doğrultusunda İngiliz sterlini 110 kuruş hesabı üzerinden devlet adına Avrupa'ya polîçe çekmek gibi önemli bir hizmete aracılık ettiler. Bu işi Avrupa'daki sermaye çevreleriyle olan iyi ilişkileri sayesinde gerçekleştirdiler. Ancak Avrupa finans çevrelerine olan borçları gün geçtikçe kabardığı için ödemede güçlük çekmeye ve bir süre sonra çektikleri poliçeler Avrupa'da kabul görmemeye başladı. Avrupalı sermayedarlar 1861'de alacaklarını tahsil etmek için temsilcilerini İstanbul'a göndermek zorunda kaldılar.

22 Mayıs 1860 tarihli bir irade ile sarraf gedikleri lağvedildi. 13 Aralık 1861'de İstanbul'da piyasalarda panik yaşandı ve kâime büyük ölçüde değer kaybetti. Hükümet bunun üzerine spekülasyona sebep oldukları gerekçesiyle sarraf dükkânlarını kapattı. Panik atlatıldıktan sonra sarrafların görevlerini yapmalarına tekrar izin verildi. Öte yandan bazı yabancı uyruklular da izinsiz olarak sarraflık yapmaya başlamıştı. 1875'te devletin dış borçlarını öde-

yemeyeceğini ilân etmesinin yol açtığı malî buhran ve ardından çıkan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın maliye üzerine yüklediği büyük yükün ortaya çıkardığı enflasyonist ve spekülâtif ortam sarraflara büyük kâr imkânları sağladı. Dışarıdan borç alamayan devlet, savaş sürecinde ve daha sonra Galata'daki sarraflardan kısa vadeli ve yüksek faizli borç olarak malî açıklarını kapatmaya çalıştı. 8 Nisan 1916'da İttihatçılar'ın piyasadaki para karmaşasına son vermek amacıyla çıkardıkları Tevhîd-i Meskûkât Kânûn-ı Muvakkatî ile para rayiçleri lağvedildi ve sarraflık yasaklandı. Yasağa uymayan kişiler için üç aydan iki yıla kadar hapis cezası öngörüldü. Öncele-ri yabancı paralar sarraflık yasağı dışında tutulmuşken yaklaşık sekiz ay sonra bunlar da kanun kapsamına dahil edildi. Sarrafların İstanbul'daki büyük rollerine dikkat çeken *The Times*'in İstanbul muhabirinin 1877'de İstanbul'un adının "Sarrafoli" olarak değiştirilmesini önermesi, XIX. yüzyılın ikinci yarısında bu grubun Osmanlı piyasalarındaki etkinliğine işaret etmesi bakımından dikkat çekicidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Araks Şahiner, *The Sarrafs of Istanbul: Financiers of the Empire* (yüksek lisans tezi, 1995), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul 1999, tür.yer.; Süleyman Kaya, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi* (yüksek lisans tezi, 2003), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 43-55; Ali Akyıldız, *Para Pul Oldu: Osmanlı'da Kağıt Para, Maliye ve Toplum*, İstanbul 2003, tür.yer.; Yavuz Cezar, "18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Sarraflar", *Gülten Kazgan'a Armağan Türkiye Ekonomisi* (haz. L. Hilal Akgül – Fahri Aral), İstanbul 2004, s. 179-208; Necibe Sevgen, "Nasıl Sömürüldük?: Sarraflar", *BTTD*, sy. 14 (1968), s. 66-68; sy. 15, s. 59-65; sy. 16 (1969), s. 54-61; sy. 17, s. 62-66; sy. 18, s. 76-78; sy. 19, s. 66-67; sy. 20, s. 69-70; sy. 21, s. 67-69; sy. 22, s. 66-71; sy. 23, s. 74-75; sy. 24 (1969), s. 54-60; Halil İnalıcık, "Capital Formation in the Ottoman Empire", *The Journal of Economic History*, XXIX/1, Cambridge 1969, s. 97-140.

ALİ AKYILDIZ

SARRE, Friedrich (1865-1945)

Alman müzecisi ve sanat tarihçisi.

Fransa'dan göç etmiş eski bir aileye mensuptur. Leipzig Üniversitesi'nde okudu ve sanat tarihi doktorası yaptı. Anadolu sanatı ve asıl üzerinde uzmanlaştığı Selçuklu sanatı ile tanışması 1895 yılında oldu. Almanya'dan İzmir'e ve oradan Alaşehir'e giden, ardından Konya'ya geçerek Selçuk-

lu bölgesini inceleyen Sarre ertesi yıl bu yolculukla ilgili seyahatnâmesini yayımladı (*Reise in Kleinasien-Sommer 1895, Forschungen zur seldjukischen Kunst und Geographie des Landes*, Berlin 1896; trc. Dara Çolakoğlu, *Küçükasya Seyahati*, İstanbul 1998). Anadolu gezisinin ardından İran'a gitti ve 1898 yazına kadar ülkenin pek çok yerini dolaşarak İran sanatına dair notlar aldı; bu arada çok kıymetli sanat eserleri topladı. Döndükten sonra Anadolu Selçuklu sanatı hakkındaki ikinci kitabını yayımladı (*Seldschukische Kleinkunst*, Leipzig 1909), ardından İran İslâm sanatına dair eserini neşretti (*Denkmaeler persischer Baukunst-geschichtliche Untersuchung und Aufnahme muhammedanischer Backsteinbauten in Vorderasien und Persien*, Berlin 1910). I. Dünya Savaşı'ndan az önce, hıristiyan ve Bizans sanatları uzmanı olan Ernst Herzfeld ile birlikte yaptıkları çok zahmetli bir seyahatte Mezopotamya'daki (Irak) İslâmî mimarlık eserlerini tesbit ederek bunları fotoğraflarıyla birlikte dört büyük cilt halinde yayımladı (*Archaeologische Reise im Euphrat- und Tigrisgebiet*, Berlin 1911-1920). Bu araştırma seyahatinin arkasından İslâm sanatının ilk büyük merkezlerinden Sâmerâ'da arkeolojik bir kazı yaptı.

Kendisine mühendislik şeref doktoru unvanı verilen Sarre, Berlin Üniversitesi'nde profesör olarak çalıştı. Alman Devlet müzelerinin, kurulmasında büyük emeğinin geçtiği ve koleksiyonlarının çekirdeğini onun toplayıp ülkesine götürerek müzeye devrettiği buluntuların oluşturduğu İslâm eserleri seksiyonunu 1921 yılından 1931'e kadar yönetti. Ancak seksen yaşına geldiğinde Almanya'nın yıkılışıyla birlikte müzenin kısmen de olsa mahvını ve eserlerin dağılımını gördü. 31 Mayıs 1945 tarihinde ölümünün hemen arkasından Berlin yakınında Babelsberg'deki villasına Ruslar tarafından el konulurken ailesi dışarı atılarak zengin kütüphanesi notlarıyla birlikte yakıldı.

Sarre'nin eserlerinin ayrıntılı ve açıklama bir listesi kitap halinde yayımlanmıştır (J. Heinrich Schmidt, *Friedrich Sarre, Schriften Zum 22. Juni 1935 zusammengestellt*, Berlin 1935). Bu bibliyografyadan öğrenildiğine göre onun Türk sanatını yakından ilgilendiren çok sayıda makalesinin arasında bilinen en eski Selçuklu halısına dair makalesiyle Leonardo da Vinci'nin Haliç üzerine bir köprü kurulması hakkındaki tasarısını ele aldığı çalışmaları en dikkate değer olanlardır. Bunla-

Friedrich
Sarre

rın dışında 1895 seyahatnâmesi, XIX. yüzyılın sonlarında ilk defa Selçuklu sanatını ilim âlemine tanıtan bir kitap olarak önemlidir ve bazı bölümleri, Aziz Sayhan tarafından Türkçe'ye çevrilerek Konya'da yayımlanan *Anıt* dergisinin 8-11 ve 13-19. (1949-1950) sayılarında basılmıştır. Bu kitaptan alınan kısa bir bölümü de Nevin Selten Türkçe'ye çevirmiştir ("Modern Konya", *Batı Dil ve Edebiyatları Araştırmaları Dergisi*, II/3 [Ankara 1976], s. 177-187). Yine onun *Konia, seldschukische Baudenkmaeler* (Berlin 1921) ve içindeki çini, alçı kabartma, ahşap bezemelerinin bir kısmı XX. yüzyıla kadar gelen, fakat bir Konya valisinin marifetiyle yıktırılan Konya Köşkü (Alâeddin Köşkü) hakkında kaleme aldığı *Der Kiosk von Konia* başlıklı bir eseri daha (Berlin 1936) bulunmaktadır (trc. Şehabeddin Uzluk, *Konya Köşkü*, Ankara 1967). II. Türk Tarih Kongresi'nde (1937) verdiği tebliğ "Konya'da Selçuk Sanatı" başlıklı Türkçe özeti de kongre zabıtlarında yayımlanmıştır (Ankara 1943, s. 811-813).

Sarre'nin 1895 Anadolu seyahatinde Afyonkarahisar'a 30 km. uzaklıkta bulunan Şuhut'ta rastlamış olduğu çok değerli bir ilkçağ lahdinin üzerindeki yüksek kabartmalardan birinin kafasını elde ederek bunu özel koleksiyonu için ülkesine götürdüğü, fakat lahdin İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne taşınmasından sonra tekrar yerine yapıştırılmak üzere müzeye gönderdiği bilinmektedir.

Sarre'nin diğer bazı eserleri de şunlardır: *Transkankasien-Persien-Mesopotamien-Transkaspien. Land and Leute* (Berlin 1899), *Altorientalische Teppiche* (Leipzig 1908), *Seldschukische Kleinkunst* (Leipzig 1909), *Konia. Seldschukische Baudenkmaeler* (Berlin 1921), *Die Keramik von Samarra* (Berlin 1925), *Das Islamische Milet* (Berlin 1935), *Orientalische Steinbücher und persische Fayencentechnik* (İstanbul 1935).